

■
**ŞEYH BAHÂUDDİN TÂHÂ EL-İMÂDÎ
VE “MÎNHAC” ADLI ESERİ**

Sheikh Bahâuddîn Tâhâ Al-Imâdi And His Work “Minhac”

Doç. Dr.

FERZENDE İDİZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Öz

Bahâuddin Tâhâ b. Abdurrahmân, 1258/1842 yılında Pervârî'nin Mâî köyünde doğmuştur. İlk tahsilini babası Abdurrahmân ile amcası Molla Kâsım'ın yanında almış olan Şeyh Tâhâ, ilim tahsili için birçok yer dolaşmıştır. Mûsul'a gidip ilmini tamamlayıp Molla Abdullah Ömerî'den icâzet almıştır. Tarikat şeyhi ise Şeyh Muhammed Nuriddîn'dir. XVIII. Yüzyılda yaşamış olan Şeyh Tâhâ'nın vefat tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Âlim bir şahsiyet olan Şeyh Tâhâ, birçok eser yazmıştır. Ancak bu eserlerin çoğu günümüze ulaşamamıştır. Bize ulaşabilen nâdir eserlerinden birisi ise bu çalışmada tanıtılmaya çalıştığımız *Minhâcu makâsidi'l-ibrâr ve mi'râcu mevâridi'l-ahyâr* adlı tasavvuf kitabıdır. Yazma olan bu eserin başka nüshasına rastlayamadık.

Anahtar Kelimeler: Tâhâ el-İmâdi, Minhâc, Letâif, Râbta

Abstract

BahâuddinTâhâ b. Abdurrahmân, was born in 1258 (hijri) /1842(AD) in the village of Mâî, Pervari. He took first education from his father Abdurrahmân and uncle MollaKâsım, then travelled to many places for education. He went to Mosul, completed education and thus he was authorized and ratified as a scholar by Molla Abdullah Ömerî. His religious leader was Sheikh Mohammed Nuriddîn. He lived in the 18th century. His death date is unknown.

Scholar Sheikh Tâhâ wrote many books. But, many of them are unavailable today. One of his works available is the Sufi book "*Minhâcumakâsidi'l-ibrâr and mi'râcumevâridü'l-ahyâr*". We could not find any other copy of this manuscript work.

Key Words: Tâhâ el-İmâdi, Minhâc, Lataif, Spiritual Bond

Giriş

İlim ve irfânla yoğrulmuş bir medeniyeti, altı yüzyıl boyunca sürdürmüş olan Osmanlı Devleti'nin bağrından, sayısız âlim ve ârif çıkmıştır. Bunlardan önemli bir kısmı, kaynaklarda yer almak suretiyle veya eserleri vasıtasıyla günümüze kadar ulaşmış ve bizlere ışık tutmuştur. Bir kısmı ise tarihin derinliklerinde kalarak maalesef günümüze ulaşamamıştır. Özellikle Osmanlı payitahtına uzak ve işgal edilmiş olan yerler, bundan fazlasıyla etkilenmiştir.

Birinci dünya savaşı, doğuda başlayan Ermeni ayaklanması ve bunların sonucu meydana gelen göçler, sıradan vatandaş kadar, belki de daha çok, ilim ve âlimleri etkilemiştir. Zira düşmanın işgali ile Osmanlı'nın ilim ve irfân mektepleri olan medrese ve tekkeler zarar görmüş, tedrisat sekteye uğramış, çoğu zaman göç edilmek zorunda kalmıştır. Savaş şartları ve göçler esnasında birçok kıymetli kitap da, günümüze ulaşmadan yok olmuş ya da kayıplara karışmıştır.

İlim ve irfân meyvesi bu nâdide eserlerin tahribatı birinci dünya savaşının bitmesiyle de maalesef son bulmamış, belki de savaş yıllarından da daha fazla tahribat, Osmanlı'nın yerine kurulan yeni devletler eliyle sürdürülmüştür.

Osmanlı'nın yetiştirdiği son dönem âlim ve ârif şahsiyetlerinden birisi olup, birinci dünya savaşının zorluklarından nasibini almış ve yazdığı eserleri söz konusu şartlarda yok olmuş âlimlerimizden birisi de Şeyh Bahâuddîn Tâhâ el-Îmâdî olmuştur.¹

Kaynaklarda âlim, şâir ve mürşid bir şahsiyet olduğu belirtilen Şeyh Bahâuddîn Tâhâ'nın, birçok eser yazdığı da kayıtlıdır. Ancak bu eserlerden biri hariç diğerleri, yukarıda anlatmaya çalıştığımız nedenlerden dolayı günümüze ulaşamamıştır. Hariç tuttuğumuz eseri ise Şeyh Tâhâ Efendi'nin halifelerinden Şeyh Selim Efendi (ö. 1.1955)'nin özel kitaplığında tespit ettiğimiz *Minhâcu makâsidi'l-ibrâr ve mi'râcu mevâridi'l-ahyâr*² adlı tasavvufa dâir kitabıdır. Söz konusu kitabı, 2012

¹ Bkz.: Hamdî Abdulmecid es-Selefi-Tahsin İbrâhîm ed-Düskî, *İkdü'l-cümân fi tarâcimi'l-ulemâi ve'l-üdebâi'l-Kürd ve'l-mensûbîne ilâ müdün ve Kurâ Kürdistân*, Mektebetü'l-Asâle ve't-Türâs, 1429/2008, c. III, s. 1170.

² Şeyh Bahâuddîn Tâhâ, *Minhâcu makâsidi'l-ibrâr ve mi'râcu mevâridi'l-ahyâr*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Merkez Ktp., Şeyh Selim Efendi Kitaplığı. (Nüshasının kopyası bizde mevcuttur).

yılında Hakkâri'nin Dağgöl Mahallesi'nin Şeref Ağa Camiinde bulunan Şeyh Selim Seven'e ait özel kütüphanede bulduk.³ Bakabildiğimiz kadarıyla bu eserin matbu hali olmadığı gibi, başka bir nüshası da mevcut değildir. El yazması bu kitabın tek nüshası muhtemelen elimizde bulunan nüshadır.

İşte bu makalede Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşamış olan sûfi ve âlim şahsiyetlerden Şeyh Bahâuddîn Tâhâ el-İmâdî ve *Minhâcu makâsidi'l-ebrâr ve mi'râcu mevâridi'l-ahyâr* adlı eseri incelenecektir.

1. Şeyh Bahâuddîn Tâhâ el-İmâdî

Tam ismi, Bahâuddin Tâhâ b. Abdurrahmân b. Muhammed b. Ömer b. İbrâhîm b. İmâduddîn en-Nakşibendî el-Müceddidî el-Hâlidî el-İmâdî el-Mâî el-Bervârî'dir.⁴ Mâî nisbesini, İmâdiyye bölgesinde bulunan Yukarı Pervarî (Berwârî)'ye bağlı bir köy olan Mâî'den almaktadır.⁵

1258/1842 yılında Mâî denen köyde doğmuştur. Küçük yaştan itibaren ilimle uğraşmaya başlamış olan Şeyh Bahâuddîn, ilk tahsilini babası Abdurrahmân ile amcası Molla Kâsım'ın yanında görmüştür. Daha sonra kendisini yetiştirmek maksadıyla Etrûş'ta bulunân Molla Yahyâ el-Muzûrî'nin torunu Molla Hâdî'nin yanına gitmiştir.⁶ Ardından aynı maksatla Mûsul'a gidip ilmini tamamlayıp Molla Abdullah Ömerî'den icâzet almıştır. Daha sonra Mâî Medresesi'nde müderrislik yapmış ve birçok talebe yetiştirmiştir. Memleketi Pervarî'de kâdılık görevinde de bulunmuştur.⁷

Bervârî aşireti lideri el-Hâc Reşîd Bey'den destek ve himâye gören Şeyh Tâhâ, civar köyleri dolaşır va'zu nasihatlerde bulunup irşâd görevini yürütmüştür. Arapça, Farsça ve Kürtçe şiirler yazmış olan

³ Şeyh Selim Efendi'nin önemli bir kısmı matbu ve bir kısmı da el yazması olan kitapları vasıtamızla Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi merkez kütüphanesine bağışlanmıştır.

⁴ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 1b; es-Selefi-ed-Dûskî, *İkdü'l-cümân*, c. III, s. 1170.

⁵ es-Selefi-ed-Dûskî, *İkdü'l-cümân*, c. III, s. 1170.

⁶ Tâhir Molla Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd mine'l-ulemâi'l-ekrâd*, Dâru İbn Hazm, 1436/2015, c. II, s. 5.

⁷ es-Selefi-ed-Dûskî, *İkdü'l-cümân*, c. III, s. 1170; Molla Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd*, c. II, s. 5.

müellifimiz, aynı zamanda kitap da te'lif etmiştir.⁸ Kaynaklarda şu iki kitabının ismi geçmektedir:

1. *Kalâidü'l-ferâid fi'l-akâid*

2. *Minhâcü'l-viüsûl*.⁹ Ancak diğer birçok kitabı gibi bu kitaplar da günümüze ulaşamamıştır. Zira İngilizler 1334/1924 yılında bölgeyi işgal etmiş, Şeyh Tâhâ'nın kütüphanesini yakmıştır.¹⁰

Hakkında bilgi veren az sayıdaki kaynakta Şeyh Tâhâ'nın vefât tarihi 1337/1917¹¹ olarak verilmişse de bu tarih, doğru değildir. Zira Şeyh Tâhâ'nın Şeyh halîfesi Selim'e verdiği ve bir nüshası da bizde bulunan icâzetnâme, 1340/1921 tarihlidir.¹² Bu da Şeyh Bahâuddîn Tâhâ'nın, söz konusu tarihten sonra vefât ettiğini göstermektedir. Ancak kesin vefât tarihi bilinmemektedir.

1.2. Tarîkatı

Şeyh Bahaüddîn Tâhâ, zâhirî ilimleri tamamlayıp icâzet aldıktan sonra, Şeyh Muhammed Bamernî'ye intisab etmiş ve kendisinden Nakşibendiyye Tarîkatı icâzeti almıştır. Böylece bölgede irşâd görevini de yürütmüştür.¹³

Şeyh Bahaüddîn Tâhâ'ya şeyhi tarafından verilmiş icâzetnâmeye ulaşamadık. Ancak Şeyh Tâhâ'nın halifesi Şeyh Selim Efendi için kendi el yazısıyla yazdığı tarîkat icâzetnâmesinden Şeyh Tâhâ'nın da silsilesini tespit edebiliyoruz. Söz konusu icâzetnâmede Şeyh Tâhâ'nın tarîkat silsilesi şöyledir:

1. Hz. Muhammed (s.a.v.) (öl.10/632)

2. Hz. Ebubekir (r.a.) (öl.13/634)

⁸ es-Selefi-ed-Düskî, *İkdü'l-cümân*, c. III, s. 1170; Molla Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd*, c. II, s. 5.

⁹ Molla Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd*, c. II, s. 5.

¹⁰ es-Selefi-ed-Düskî, *İkdü'l-cümân*, c. III, s. 1179; Molla Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd*, c. II, s. 5.

¹¹ es-Selefi-ed-Doski, *İkdü'l-cumân*, c. 3, s. 1170; Tâhir Molla Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd*, c. II, s. 5.

¹² Şeyh Tâhâ, *İcâzetnâme*, 1340 /1921, vr. 1b-2b. (Söz konusu icâzetnâmeyi, 2012 yılında Şeyh Selim Efendi'nin kitapları arasında bulduk. Aslını İstanbul'da ikâmet etmekte olan Şeyh'in torunu Naci Seven Bey'e gönderdik. Bir kopyası da biz de mevcuttur. Bu icâzetnâme Şeyh Tâhâ tarafından Hakkârili halifesi Şeyh Selim Seven'e verilmiştir).

¹³ Şeyh Tâhâ, *İcâzetnâme*, vr. 1b-2b; es-Selefi-ed-Düskî, *İkdü'l-cümân*, c. III, s. 1170; Molla Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd*, c. II, s. 5.

3. Salmân Fârisî (öl.36/656)
4. Kâsım b. Muhammed b. Ebubekir Sıddik (ö.107/725)
5. Cafer Sâdık (öl.148/765)
6. Ebû Yezîd el-Bistâmî (öl.234/848 [?])
7. Ebu'l-Hasan Harakânî (öl.425/1033)
8. Ebû Alî Fârmedî (öl.477/1084)
9. Yusûf Hemedânî (öl.535/1140)
10. Abdulhalik Gücdevânî (öl.575/1179 veya 617/1220)
11. Arif Rivegerî (öl.606/1209)
12. Mahmûd Encir Feğnevî (öl.685/1286)
13. Alî Râmîtanî (öl.721/1321)
14. Muhammed Baba Semmâsî (öl.736/1336)
15. Emir Külâl (öl.772/1370)
16. Muhammed Bahâuddîn Nakşibend (öl.791/1389)
17. Alâuddîn Attar (öl.802/1400)
18. Yakûb Çerhî (öl.851/1447)
19. Ubeydullah Ahrâr (öl.895/1490)
20. Muhammed Zâhid (öl.936/1529)
21. Derviş Muhammed (öl.970/1562)
22. Hacekî Emkinegî (öl.1008/1600)
23. Muhammed Bakibillah (öl.1012/1603)
24. Ahmed Sirhindî (İmâm Rabbânî) (öl.1034/1624)
25. Muhammed Masûm (Urvetü'l-Vuska) (öl.1079/1668)
26. Muhammed Seyfuddîn (öl.1096/1684)
27. Nûr Muhammed Bedvânî (öl.1135/1722)
28. Şemsuddîn Habîbullah Mazhar (öl.1195/1781)
29. Abdullah el-Hindî ed-Dihlevî (öl.1240/1824)
30. Hâlid el-Osmânî el-Bağdâdî (öl. 1242/1827)
31. Şeyh Tâhir İmâdî (öl.1334/1915)
32. Şeyh Muhammed Nuriddîn (?)
33. Muhammed Bahâuddîn el- Hâlidî en-Nakşibendî (?)¹⁴

¹⁴ Şeyh Tâhâ, *İcâzetnâme*, vr. 1b-2b.

2. Minhâc Adlı Eseri

Müellifimiz, daha giriş kısmında kitaba şu ismi verdiğini yazmaktadır: *Minhâcu makâsidi'l-ibrâr ve mi'râcu mevâridi'l-ahyâr*.¹⁵ Yukarıda da belirtildiği gibi, bilebildiğimiz kadarıyla matbu hâli bulunmayan bu eserin tek nüshası, Hakkâri'nin son dönem şeyhlerinden Şeyh Selim Seven Efendi'nin kitaplığında bulunmaktadır. Bu kitaplık da ailesinden izin alınarak tarafımızdan Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Merkez Kütüphanesine nakledilerek bağışlanmıştır.

Dili Arapça olan eser, sarı saman rengi kağıt üzerine yazılmış olup, 69 varaktan ibârettir. Kitap, rika yazıyla yazılmış, 18-23 satır aralığında ve 16X13-20X15 cm ebadındadır. Müstensihî belli olmayan te'lifin, Şeyh Bahâuddîn Tâhâ'nın halifelerinden Hakkâri Şeyh Muhammed Seven tarafından yazılmış olma ihtimali yüksektir. Zira söz konusu bu yazma eserin, bahsi geçen Şeyh Selim'in kitaplığında bulunduğu yukarıda da ifâde edilmişti.

Müellifimize göre ma'rifet, iki yolla elde edilir. Bunlardan birincisi nazar ve istidlâl, ikincisi ise keşf ve şuhûdtur. Nazar ve istidlâl yolunu kullanan fırkalardan ise fırka-i nâciye denilen Ehl-i Sünnet hariç, diğerleri uçsuz bucaksız bir çöle dalıp yollarını kaybetmiş ve ma'rifeti elde edememişlerdir. Ancak nazar ve istidlâl yolunu takip edenlerden Ehl-i Sünnet ise akıllarını Kur'ân ve Sünnet süzgecinden geçirdikleri için, Allah'ın nûruyla aydınlanmış ve yollarını kaybetmekten kurtulmuşlardır. Aynı şekilde ehl-i keşf ve şuhûd da riyâzet, mücâhede, zikir ve evrâdlarında sünnete uygun davranıp, sahâbeden öğrendiklerini uygulamak suretiyle vahye tabi kalmış ve ma'rifete ulaşmışlardır.¹⁶ Böylece müellifimizin, ma'rifete sadece keşf yoluyla değil, vahye tabi kılınmış akılla da ulaşabileceği kanısında olduğu anlaşılmaktadır.

Kitabın girişinde vahye tabi kılınmış akıl ve keşfe vurgu yapan müellifimiz, bu kısa girişin hemen ardından kitabın içeriği hakkında da kısaca bilgi vermektedir. Müellifimiz, mukaddimede kitabın altı maksâd (bölüm) ve bir hâtimedden ibâret olduğunu belirtmiştir. Buna göre te'lif şu bölümlerden oluşmaktadır:

¹⁵ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 2b.

¹⁶ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 2b.

Birinci maksad: Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat akâidi hakkındadır. Bu da kendi içerisinde, bir mukadime, bir asıl ve bir de hâtimededen oluşmaktadır. Mukaddime'ye müellifimiz, ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılacağını bildiren hadisle başlamakta ve buradan hareketle Ehl-i Sünnet'in, fırkayı nâciye olduğunu vurgulamaya çalışmaktadır. Ardından "Asıl" başlığı altında Ehl-i Sünnet hakkında detaylı bilgiler vermektedir ki, buradaki bilgiler genel anlamda kelâm kitaplarında aktarılanlarla aynıdır, diyebiliriz.¹⁷

Müellifimiz, birinci maksadın Hatime'sinde, yine kelâmî konulardan olan Resûlullah (s.a.v.)'dan sonra hilâfetin kimin hakkı olduğu ve fazilet meselesini izaha çalışmaktadır. Burada da müellifimizin, Ehl-i Sünnet gibi, hilâfetin sırasıyla Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Alî'nin hakkı olduğunu ve faziletin de bu sıraya göre olacağını izah etmeye çalıştığı görülmektedir. Ardından Sahabe arasındaki ihtilâfa sözü getirmektedir.¹⁸

İkinci maksad: Sülûk ehli için gerekli olan şeyler hakkındadır. Bu da altı fasıldan oluşmaktadır. Birinci fasıl, tüm tarikatların, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Alî'ye dayandıklarının beyânı hakkındadır.¹⁹

İkinci fasıl, tarikat münkîrleri ve akibetleri hakkındadır.²⁰

Üçüncü fasılda müellifimiz, sûfi büyüklerinden sâdır olan ittihad ve hulûlu çağrıştıran sözlerin nasıl anlaşılması gerektiğini açıklamaktadır. Sûfi büyüklerinden sadır olan bu tür sözlerin zâhir manaları gibi anlaşılmaması gerektiğini, aslında bunu tevhîdi iyi ifâde etmek için kullandıklarını söylemektedir.²¹

Dördüncü fasıl, vahdet-i vücûd ve bunun şerîata tatbiki hakkındadır. Burada müellifimiz, vahdet-i vücûd meselesini ve şerîata tatbiki husûsunu, İmâm Rabbânî'nin *Mektûbat*'ından²² yaptığı alıntıyla açıklamaya çalışmaktadır.²³

¹⁷ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 3b-10a.

¹⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 10a-11a.

¹⁹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 11a-12b.

²⁰ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 12b-15a.

²¹ Bkz.: Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 15a-19a.

²² Bkz.: İmâm Rabbânî, *Mektûbat*, Dârü'ş-Şafaka, 1423/2002, c. II, s. 116 (44. Mektûb); Ayrıca bkz.: İmâm Rabbânî, *Mektûbat*, ter. Abdulkadir Akçiçek, Merve Yay., İstanbul, ts. c. II, s. 1064.

²³ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 19a-20a

Beşinci fasıl, harîkulâde hâller hakkındadır. Burada müellifimiz, mûcize, kerâmet, mekr ve istidrâc terimlerini izah etmektedir.²⁴

Altıncı fasılda müellifimiz, kerâmetin olmamasının velâyete engel olup olmadığı meselesini ele alıp açıklamaktadır.²⁵

Üçüncü maksad: On makâm ve maddeleri hakkındadır. Müellifimiz On makâmı şu şekilde sıralamaktadır: 1. Tevbe 2. Verâ 3. Zühhd 4. Sabır 5. Fakr 6. Şükür 7. Havf 8. Recâ 9. Tevekkül 10. Rıza. Tabiki bunlardan her birinin ayrıca izahı da verilmektedir.²⁶

Dördüncü maksad: Müceddidiye-i Nakşibendiyye Tarikatının ezkâr ve âdâbı hakkındadır. Bu maksad da, bir mukaddime, beş fasıl ve bir hâtimedden müteşekkildir.

Müellifimiz mukaddimedde, İmâm Râbbânî'ye göre on latîfeden bahsetmektedir. Buna göre insan on latîfeden mürekkebtir. Bunlardan beşi emr âlemine, diğer beşi ise halk âlemine aittir.²⁷ Ardından müellifimiz detaylı bir şekilde bunların izahlarını yapmaktadır.²⁸

Dördüncü maksadın birinci faslı, zikir telkini ve şartları,²⁹ ikinci fasıl, seyrin mertebeleri,³⁰ üçüncü fasıl, mübtedî müride verilen zikrin tertibi,³¹ dördüncü fasıl, râbitanın hakîkati,³² beşinci fasıl, bâtına dâirdir.³³ Beşinci fasılda ayrıca, ismi zât, nefiy ve isbât zikri ile murakâbeler anlatılmaktadır.³⁴

Müellifimiz, dördüncü maksadın hâtimesini de üç fasıla ayırmaktadır. Buna göre birinci fasıl, Nakşibendiyye Tarikatı'nın üzerine bina edildiği ve kelimât-i kudsiyye denen onbir kaide,³⁵ ikinci fasıl, Nakşibendiyye sâdatının acâyib tasarrufları hakkında,³⁶ üçüncü fasıl, tarîkat vazifelerinden hatme hakkındadır.³⁷

²⁴ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 20a-21a.

²⁵ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 21a-23b.

²⁶ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 23b-26b.

²⁷ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 26b.

²⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 26b-

²⁹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 28a-29b.

³⁰ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 29b-30a.

³¹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 30a-30b.

³² Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 30b-32b.

³³ Bkz.: Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 32b-

³⁴ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 30a-53b.

³⁵ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 53b-56b. Söz konusu on bir kaide için ayrıca bkz.: Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend*, İnsan Yay., İstanbul, 2013, ss. 334-338.

³⁶ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 56b-58a.

³⁷ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 58a-60a.

Beşinci maksad: Kadiriyye Tarîkatı hakkındadır. Müellifimiz bunu da üç kısma ayırıp işlemektedir. Buna göre birinci kısım cehrî zikir, ikinci kısım hafî zikir, üçüncü kısım ise murâkabe hakkındadır.³⁸

Altıncı maksad: Çeştiyye Tarîkatı hakkındadır.³⁹Giriş kısmında müellifimiz, bu kitabın altı maksat ve bir hâtimededen oluştuğunu, hâtime kısmında şeyhinin kerâmet ve hayatı hakkında bilgi verileceğini yazmışsa da, elimizdeki nushada hâtime bulunmamaktadır. Asıl nushada yer alan Hâtime, bu nushada ya sehven yazılmamış ya da bilinçli olarak terk edilmiştir. Zira kitap normal seyri içerisinde altı maksadı yazdıktan sonra bitmekte ve herhangi bir kopukluk da görülmemektedir.

Bu eseri böylece ana hatlarıyla ortaya koyduktan sonra, yine bu eserden hareketle müellifimizin tasavvufî görüşleri hakkında fikir sahibi olmak mümkündür.

3. Bazı Tasavvufî Görüşleri

Söz konusu eserde müellifimiz, birçok tasavvufî konu hakkında önemli açıklamalarda bulunmaktadır. Ancak burada müellifin tüm görüşlerini anlatmak, çalışmamızın sınırlarını aşacağından, sadece belirgin bazı görüşlerini aktarmakla yetineceğiz.

3.1. Velî ve Kerâmet

Kur'ân-ı Kerîm'de “velî”, iki ayrı anlamda kullanılmıştır. 1. “Feîl” vezninde ve ismi mef'ûl manasında, “işlerini Allah Teâlâ'nın gördüğü, kendi nefesine bırakmadığı” anlamına gelir. “O, *sâlihlerin işlerini görür.*”⁴⁰ âyeti bu manadadır. 2. “Feîl” vezninde, mübalağa-ı ism-i fâil sigâsında olup, “Allah'a karşı ibâdet ve taâtını yerine getiren kimse” anlamın-

³⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 60a-65a.

³⁹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 67a

⁴⁰ A'raf, 7/196.

da kullanılmıştır.⁴¹ “Allah imân sorumluluğu taşıyanların (mü’minlerin) velisidir”⁴²

Sûfilere göre velîlik, genel (velâyet-i âmme) ve özel (velâyet-i hâssa) diye ikiye ayrılır. Buna göre her mümin Allah’ın dostu ve kulu olması, genel anlamda velîliği; müminler içerisinde de takvâsıyla ön plana çıkanlar ise özel anlamda velîliği ifâde eder.⁴³

Böylece mutasavvıflar, Ehl-i Sünnet anlayışına uygun olarak velîliği, velâyet-i amme ve velâyet-i hassa olmak üzere ikiye ayırırken; Mu’tezile, velâyet-i ammeyi kabul eder ancak velâyet-i hassayı kabul etmez. Şia’ ise velâyet ve kerâmeti kabul etmekle beraber, onlarda velâyet, imâmet anlayışına dönüşmüştür.⁴⁴

Müellifimizin de, Ehl-i Sünnet ve mutasavvıflar gibi, velâyet-i hassayı kabul ettiği görülmektedir. O, velîyi şöyle tanımlamaktadır: “İster kendisinden kerâmet zuhûr etsin ister etmesin velâyet, kulun Allah’a yakınlığından ibârettir.”⁴⁵ Bu da ulemâmızın velâyet-i hassa için delil olarak sundukları “Allah’ın evliyâsı ancak muttaki kimselerdir”⁴⁶ âyetindeki manaya uygun düşmektedir.

Kerâmete gelince; azizlik, şeref, küp veya desti, itibar, kerîm, cömertlik gibi anlamları içeren Arapça bir kelimedir.⁴⁷ Sûfilere göre kerâmet: “Teklif baki olduğu hâlde meydana gelen harîkulâde mahiyetteki fiildir.”⁴⁸ Peygamberlerde görülen olağanüstü olaylara mûcize denir. Bu durum velîlerde görülürse kerâmet ismini alır.⁴⁹

Müellifimiz, konuya “harîkulâde hâller” başlığı altında izahat getirmekte ve şöyle demektedir: “Harîkulâde şey, ya Allah’ın hukukuyla

⁴¹ Abdülkerîm Kuşeyrî, *er-Risâle*, tahk. Ma’rûf Züreyk-Ali Abdulhamid Ebu’l-Hayr, Dârü’l-Hayr, Beyrût, 1416/1995, ss. 359-360; Ali b. Osman Hucvirî el-Cüllâbî, *Keşfü’l-Mahcûb*, trc.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2010, s. 274; Molla Câmî Nurreddin Abdurrahman b. Ahmed, *Nefahâtü’l-üms min hazarâti’l-Kuds*, trc.: Lamiî Çelebî, sad.: Abdülkâdir Akçiçek, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1981, s. 25; Süleyman Uludağ, “Velî” *DİA*, İstanbul, 2013, c. XLIII, s. 25; Ferzende İdiz, *İmâm Süyûtî ve Tasavvuf*, İlahiyat Yay., Ankara, 2015, s. 205.

⁴² Âl-i İmrân, 3/68.

⁴³ Uludağ, “Velî”, c. XLIII, s. 25.

⁴⁴ Dilaver Selvî, *Velâyet ve Kerâmet*, Hoşgörü Yay., İstanbul, 2012, ss. 155-161.

⁴⁵ Şeyh Tâhâ, *Minhac*, vr. 21a.

⁴⁶ Enfâl, 8/34

⁴⁷ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul, 2004, s. 365.

⁴⁸ Hucvirî, *Keşfü’l-mahcûb*, s. 280.

⁴⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 365; Ayrıca bkz.: İdiz, *İmâm Süyûtî*, ss. 208-209.

kâim, taatlara devam eden ve haramlardan sakınan bir kimse de; ya da bunun tersi birisinde zuhûra gelir. Şayet bu hâl, umûm insanlarda görülürse buna “maûnet”, yok eğer fâsık ve kâfırda zuhûr ederse buna “mekr”, “istidrâc”, “sahir” veya “şa’beze” denir. Eğer birinci kısma giren kimselerde (muttaki) görülen bu harikilâde durum, meydan okuma şeklinde ise buna mûcize denir. Yok, eğer meydan okuma söz konusu değilse kerâmet ismini alır.”⁵⁰ Bu tanımın, Ehl-i Sünnet kelâmcılarının tanımlarıyla aynı olduğu görülmektedir.

Müellifimize göre kerâmet; aklen câizdir. Zira kerâmetin meydana gelmesi mümkün olan bir şeydir. Kerâmetin vuku bulduğu, Kitap ve Sünnetle de sâbittir. Meryem vâlidemize, hücreinde olduğu hâlde yiyecek gelmesi, Zü’l-karneyn meselesi, Ashab-ı Kehf meselesi ve köpeklerinin konuşması, Âsaf b. Berîhâ’nın, bir aylık mesâfeden göz açıp kapanmadan Belkıs’ın tahtını getirmesi vb. Kur’ân-ı Kerîm’de geçen birçok olay, ona göre kerâmetin ispatıdır.⁵¹

Aynı şekilde hadislerde de kerâmetin varlığına delâlet vardır. Şeyhayn tarafından rivâyet edilen ve Cüreyc adındaki rahib meselesinde geçen ana karnındaki çocuğun konuşması, mağarada mahsur kalmış üç kişinin duâlarıyla mağara kapısını kapatan kayanın yerinden kayıp, kapının açılması hadîsi, Hz. Ebubekir’in misafirleri varken yemeğin çoğalması hadîsi; yine şeyhaynden gelen rivâyete göre Nebî (s.a.v.)’nin Hz. Ömer’in muhades olduğunu söylemesi hadîsi, Nihavend’de bulunan Sâriye’ye Medine’den Hz. Ömer’in seslenmesi ve Sâriye’nin bunu işitmesi hadîsi, Buhârî’nin rivâyet ettiği hadîse göre Hubeyb tutsak iken kendisine o mevsimde bulunmayan yiyeceklerin gelmesi, karanlık bir gecede Resûlullah (s.a.v.)’in evinden çıkan iki sahabeye ellerindeki bir şeyin fener gibi yollarını aydınlatması hadîsi gibi birçok hadîs, kerâmetin vuku bulduğuna delâlet etmektedir.⁵²

Müellifimize göre, kerâmetle mûcize arasındaki temel fark, kerâmette nübuvvet iddiası olmamasıdır. Ancak, nübuvvet iddiası olmamakla beraber kerâmetin, azamet (büyüklük) ve cinsi bakımından mûcize büyüklüğünde olması câizdir. Zira ona göre, Ebu-

⁵⁰ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 20a.

⁵¹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 20a-21b.

⁵² Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 20a-21b.

bekir Fûrekî (öl.478/1085), İmâm Gâzzâlî (öl.505/1111), Fahreddîn Râzî (ö.606/1210), Kadı Beydâvî (öl. 685/1286) ve İmâm Kuşeyrî (ö. 465/1072) gibi birçok âlim ve sûfî, böyle demiştir.⁵³

Müellifimiz, kerâmetin zuhûrunu, velâyetin şartlarından saymaktadır. Nasıl ki âlimler, harîkulâde hâl göstermekle mükellef değilse, evliyâ da göstermek zorunda değildir. Zira yukarıda da belirtildiği gibi velâyet, Allah'a yakınlık demektir. Kaldı ki, öyle mukarreb velîler vardır ki, ğayb ve mahlûkatın ahvalinden kendisine hiçbir şey verilmemiştir. Ama öyleleri de vardır ki bu hâller kendilerine bahşedilmiştir. Ancak bu durum, bu hâle sahib olmayanın velî olmadığı, öbürünün ise üstün olduğu anlamına gelmez. Hatta bazen keşfi olmayan bir velî, keşfi açık olan diğer bir velîden daha faziletli ve üstün olabilmektedir. Esas olan Allah'a olan yakınlık derecesidir, kerâmet değil. Zira kerâmet, karşıdaki kimsenin yakînini artırmak için velîye verilir. Nitekim İbn Arabî, kendilerinden kerâmet sadır olmuş olan bazı evliyâ büyükleri, bu duruma pişman olmuş keşke bizden böyle bir hâl zuhûr etmeseydi demişlerdir, der.⁵⁴ Ayrıca mutasavvıflar arasında, kişinin velî olduğunu bilip bilemeyeceği meselesi tartışılmıştır.⁵⁵ Hatta bazı sufilerden kerâmet zuhur etmiş, onlar bunun farkına bile varmamışlardır.⁵⁶

3.2. On Makâm

Müellifimize göre, süluk için meşâyih on makâm şart koştur.⁵⁷ Bunlar, yukarıda da geçtiği gibi, sırasıyla şunlardır: 1. Tevbe 2. Verâ 3. Zühd 4. Sabır 5. Fakr 6. Şükür 7. Havf 8. Recâ 9. Tevekkül 10 Rıza.⁵⁸

Bu on makâm da asıl itibariyle sahîh imân, tevbe, zühd ve ubûdiyet makâmı olmak üzere dört temele dayanır. Bu dört temel makâmı gerçekleştiren kimse, zevk, fehm ve keşf sahibi olur. Bu dört temel

⁵³ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 21a.

⁵⁴ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 21a-22a.

⁵⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 260; Hucvirî, *Keşfü'l-mahcûb*, s. 277; İdiz, *İmâm Süyûtî*, ss. 207-208.

⁵⁶ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 23b.

⁵⁷ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 26a.

⁵⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 26b.

makâm da ayrıca meşâyih'in ittifakıyla, az konuşma, az yeme, az uyuma ve uzletle gerçekleşir.⁵⁹

Müellifimiz on makâmı, sırayı gözetmeden ancak birbirleriyle olan ilişkilerine değinmek suretiyle özet bir şekilde aktarmaktadır. Böylece on makâmın dokuzunu anlatan müellifimiz, “verâ”⁶⁰ hakkında (on makâm içerisinde ismen zikretmesine rağmen) bilgi vermemektedir. Bu durumun sehven mi, asıl nüshada da böyle mi olduğu; yoksa elimizdeki nüshanın müstensihinden mi kaynaklandığını bilemiyoruz.

Biz de fazla detaya girmeden bunları (verâ hariç) aktarmaya çalışacağız.

3.2.1. Tevbe

Tevbe, dönmek, pişmanlık anlamlarına gelen bir kelimedir.⁶¹ Günahattan pişmanlık duyarak vazgeçmektir.⁶² Hakk yolcularının ilk menzili ve birinci makâmı tevbedir. Tevbenin sahîh olması için pişmanlık, günahı terk ve günaha bir daha dönmemeye azmetmek gibi üç şart vardır.⁶³

Müellifimize göre sülûk yolunun ilk makâmı olan tevbe, tüm hâllerin aslı ve anahtarıdır. Tevbeden önce üç şey gerekir. Bunlardan birincisi kontroldür (nefsi frenleyici husûslar) ki, bu Allah’ın hibesidir. İkincisi İdrak/Farkına varmak. Bunun da alâmeti beştir. Bunlar; Nefsi aklına geldiğinde fakrini hatırlamak, günahını hatırladığında istiğfar etmek, dünyayı hatırladığında ibret almak, ahreti hatırladığında buna sevinmek, Mevlâ’yı hatırladığında haşyet duymaktır. Üçüncüsü de (tevbeden önce gerekenlerden) yakaza hâlidir. Yakaza hâlini gerçekleştiren kimsenin, tevbe yolunun evvelinde bulunduğu ve bununla tevbe makâmına geçeceği söylenmiştir. İşte bu üç şey, tevbeden önce

⁵⁹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 24a-b.

⁶⁰ Verâ: Arapça’da, haramlardan kaçınma, takvâ, Allah’tan korkma gibi anlamlara gelir. Mübâh ve mekrûhlarda bile titizlikle davranmayı ifade eder. Tasavvufî bir istilâh olarak verâ, şüpheli şeyleri terk etmek anlamına gelir. Nitekim İbrahim b. Ethem; “*Verâ, bütün şüpheli şeyleri terk etmektir*” demiştir. Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 110; İbrâhîm Mustafâ ve arkadaşları, *el-Mu’cemü’l-vasît*, Çağrı Yay., İstanbul, 1989, s.1025; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 699.

⁶¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 91.

⁶² Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 657.

⁶³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 110.

gelir. Tevbenin istikâmet üzere bulunması için de ayrıca muhâsebe gerekir. Muhâsebe olmadan tevbe istikâmet bulamaz. Muhasebe ve murakabe aynı zamanda tevbe makâmının gerçekleşmesiyle gerçekleşen iki makâm olup, tevbe de bu ikisiyle kâmil bir istikâmet bulur. Tevbe gerçekleşince, tevbenin ikinci derecesi olan inâbe de gerçekleşmiş olur.⁶⁴

Aslında konu incelendiğinde müellifimizin diğer makâmların çoğunu ilk makâm olan tevbeyle ilişkilendirdiği görülecektir. Müellifimiz; tevbe, diğer makâmların anahtarı ve aslıdır derken, bunu kastetmektedir.

3.2.2. Zühd

Yüz çevirmek, rağbetsiz olmak gibi anlamlara gelen zühd, Kur'ân-ı Kerim'de kelime olarak bir yerde geçmektedir. O da değer vermemeye, kıymetsiz bilme, rağbet etmeme anlamındadır.⁶⁵ Bunun dışında Kur'ân'da, zühd kelimesi kullanılmadan zühdü ifâde eden birçok âyet mevcuttur. Söz konusu âyetlerde de genel anlamda dünya, mal-mülk, çoluk çocuk gibi dünya nimetlerinin aldaticılığı ve geçiciliği vurgulanarak rağbet edilmemesi gereği belirtilmektedir.⁶⁶ Bununla beraber, mutasavvıflar zühd hakkında farklı görüşler beyân etmişlerdir.⁶⁷

Müellifimizin zühdü, tevbe makâmıyla ilişkilendirerek izâha çalıştığı görülmektedir. Ona göre, tevbe-i nasûh gerçekleşip, nefis tezikeyesi meydana gelince, kalb aynası parlamaya başlar. Böylece kalb aynasında dünyanın çirkinliği ortaya çıkar ve bunun üzerine zühd terettüb eder. Tevekkül de zühd ile gerçekleşir. Zira zâhid ancak va'dedilenlere dayanıp güvenerek mevcûd şeylerde zühd sahibi olur. Kul, geriye kalan tüm makâmı, dünyaya karşı zâhid olmak suretiyle düzene sokar ve gerçekleştirir. Zühdü gerçekleşenin tevekkülü de gerçekleşmiş olur.⁶⁸

Böylece müellifimizin zühdü, ilk makâm olan tevbe bağlamında

⁶⁴ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 24b-25a.

⁶⁵ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 734.

⁶⁶ Lukman, 31/33; Âl-i İmrân, 3/185; Naziat, 79/38; Bakara, 2/86; Kehf, 18/46.

⁶⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 115.

⁶⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 25b-26a.

ele aldığı, tevekkülü de zühde bağladığı görülmektedir. Müellifimiz, diğer makâmları da birbirleriyle olan ilişkileri bakımında ele alıp incelemektedir.

3.2.3. Sabır

Sabır; bir şeyden alıkoymak, katlanmak, hapsetmek, tutmak dayanmak gibi anlamlara gelen Arapça bir kelimedir. Başa gelen belâ ve musibetlere karşı şikâyet etmeden dayanma anlamına gelir.⁶⁹ Nitekim “*Sabır nedir?*” diye sorulan Cüneyd Bağdâdî “*O (sabır) başa gelen acıları yüzü ekşitmeden yudumlamaktır*” şeklinde cevap vermiştir.⁷⁰

Genel anlamda mutasavvıflar sabrı ikiye ayırırlar.

1. Kulun kendi iradesiyle yaptığı şeylere karşı sabır.
2. Kulun iradesi dışı gerçekleşen olaylara karşı sabır.

Birinci madde de (Kulun iradesiyle yaptığı şeylerde sabır) iki kısma ayrılır.

1. Allah’ın emirlerini yerine getirmede sabır.
2. Yasaklarına düşmemek için gösterilen sabır.⁷¹

Müellifimize göre tevbe, ancak doğru bir mücâhedeyle istikâmet bulabilir. Yani mücâhede olmadan tevbe istikâmet bulamaz. Mücâhede ise ancak sabırla olur. Sabır da iki kısma ayrılır. 1. Farz olan sabır. Farz ibâdetleri yerine getirmede ve haramlardan sakınmada gösterilmesi gereken sabırdır. 2. Fazilet olan sabır. Bu da fakirlik veya müsibetin geldiği ilk anda gösterilen türden sabırdır. Sabır, mukînlerin en izzetli makâmlarındandır ve o da tevbe hakikati içerisinde dâhildir.⁷²

Yine nimetlere karşı sabır da önemlidir. O da kendisine verilen nimeti günah yollarda kullanmamaktır. Bu bir yerde belâ ve zararlara karşı sabır göstermekten de şiddetlidir. Bu da aynı şekilde tevbe makâmına girer.⁷³

Burada da yine müellifimizin, makâmlar arasındaki ilişkiyi ve bağı

⁶⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 529; Bülent Akot, *Tasavvufun 100’ü*, OTTO Yay., Ankara, ts., s. 184.

⁷⁰ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 183.

⁷¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 183.

⁷² Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 25a.

⁷³ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 25a.

ön plana çıkardığı görülmektedir. Ona göre tevbe, iyi bir mücâhedeyle kazanılır, bu da ancak sabırla gerçekleşebilir. Bu açıklamalardan hareketle, müellifimizin sabırla ilgili düşüncelerinin sûfilerin genel görüşleriyle uyduğu söylenebilir.

3.2.4. Fakr

Arapçada fakr, fakirlik, yoksulluk, ihtiyaçlılık gibi manalara gelir. Varlıktan kurtulup, Allah'ta fâni olmak anlamında da kullanılır. Sâlikin dünya sevgisinden ve bütün sebeplerden uzaklaşıp Allah'a yaklaşmasıdır. İçlerinde hiçbir mal mülk sevgisi bırakmamalarıdır. Fakr'ın hakîkati, kulun Allah'tan başka hiçbir şeye ihtiyaç duymamasıdır.⁷⁴ Bu anlamda mutasavvıflara fukara adı da verilmiştir.⁷⁵ Kuşeyrî; fakirlik, velîlerin şiarı, seçilmiş kulların süsü, Yüce Hakk'ın dostluğuna seçtiği peygamber ve muttakiler için tercih ettiği bir sıfattır, der.⁷⁶

Yoksulluk anlamında kullanılan fakirlik, şükür ve sabrı gerektirse de, zaruretten kaynaklandığı için, ikinci planda kalır. Sûfilerce tercih edilen fakr, varlık içindeki fakr hâlidir. Yani malı olsa bile buna değer vermeme ve Allah'ın varlığı karşısında kendisinde bir varlık görmektir, asıl fakr. Müellifimiz de fakrın bu çeşidini üstün görmekte ve övmektedir.⁷⁷

Müellifimize göre, fakr makâmı aynı zamanda zühd makamının kapsamına girer. Çünkü zühd fakr hatta fakrdan fazlasıdır. Zira fakr, bir zarûriyettir. Fakir, bir şeyi olmadığı için mal mülk elde etmemiş ve bunları mecburen terk etmiştir. Oysa zühd böyle değildir. Zâhid, mal mülkü olduğu hâlde, zühdü gereği, mevcûd malı terk etmiştir. Onun için zühd, fakrdan da ötedir.⁷⁸

3.2.5. Şükür

Şükür, nimet sahibine boyun eğerek ona ait nimetini itiraf

⁷⁴ Akot, *Tasavvufun 100'ü*, s. 166.

⁷⁵ Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 513.

⁷⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, ss. 271-272.

⁷⁷ Şeyh Tâhâ, *Minhac*, vr. 26a.

⁷⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhac*, vr. 26a.

etmektir.⁷⁹ Yapılan iyiliği övme anlamına gelir.⁸⁰ Genel anlamda şükür, üçe ayrılır.

1. Dille şükür. Bu, kulun tevâzu ve boyun bükerek nimeti zikretmesidir.

2. Beden ve azalar ile şükür. Bu, nimet sahibine vefâ ile hizmet etmektir. Yani her azayı, yaratıldığı şeye uygun kullanmaktır.

3. Kalb ile şükür. Nimet sahibine karşı hürmeti muhâfaza ederek kalbi, sürekli onu vereni müşâhedeye bağlamaktır.⁸¹

Müellifimizin şükre getirdiği açıklamanın, yukarıdaki şükür çeşitlerinden ikincisine uygun bir açıklama olduğu ve bu anlamda yorum yaptığı söylenebilir.

Müellifimize göre, beden azalarını menhiyattan alıkoymak ve Allah'ın nimetlerinde kullanmak nimete karşı şükürdür. Zira her bir aza birer nimettir. Azaların şükürünün edâsı ise, onları ma'siyetten alıkoyp, Allah'ın itaatinde kullanmakla olur. İstikâmet üzere bulunan tevbe edici kimseden daha büyük bir şâkir (şükredici) yoktur.⁸²

3.2.6-7 Havf ve Recâ

Havf, Arapça'da korku manasına gelir.⁸³ Korku, gelecekle ilgili bir şeydir. Çünkü kul, ya başına gelecek olan bir şeyden korkar yahut sevdiği bir şeyi kaçırmaktan korkar. Kulun Allah'tan korkusu genel anlamda Allah'ın dünya veya âhirette kendisine azâb etmesinden korkmasıdır. Allah da kulların kendisinden korkmalarını istemekte ve bunu da "Eğer mü'minler iseniz benden korkun"⁸⁴ gibi âyetlerle beyân etmektedir.⁸⁵ Ancak Allah'a karşı olan korku, çok sevilen ve incitilmekten korkulan bir zâta karşı duyulan saygı menşeli korku olmalıdır.

Recâ ise ummak, ümit etmek anlamına gelir.⁸⁶ Kuşeyrî, recâ'yı,

⁷⁹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, ss. 173-174

⁸⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 613.

⁸¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 174.

⁸² Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 25b.

⁸³ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 257.

⁸⁴ Nahl, 16/51.

⁸⁵ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 293.

⁸⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 513.

kalbin ileride olacak sevimli ve güzel bir şeye bağlanması, şeklinde tarif etmektedir. Ona göre havf, ileride olacak bir şeyle ilgili olduğu gibi, recâ da ileride olması beklenen bir şey için olur.⁸⁷

Bu anlamda müellifimize göre havf, nefsin hapsedilmesi ve sadık bir mücâhede sonucu gerçekleşir. Havf da recâyı gerçekleştirir. "Havf ve recâ", yakîn ehlinin sahip olduğu en şerefli makâmlardan olmakla beraber, bunlar da tevbe-i nasûh içerisinde yer alırlar. Havf üzerinde hâsıl olan şey recâ; tevbe üzerinde hâsıl olan ise havftir.⁸⁸

3.2.8. Tevekkül

Tevekkül, vekil edinme, güvenme anlamına gelir. Gerekli tüm çabayı sarf ederek, her türlü tedbiri aldıktan sonra Allah'a dayanıp güvenmektir.⁸⁹ Başka bir tanımla, insanların ellerindekinden ümit kesip, Allah'ın emrindekilere güvenmektir.⁹⁰

Kuşeyrî'ye göre tevekkülün asıl yeri kalbtir. Kul bütün takdirin Allah tarafından yapıldığına inandıktan sonra, zâhirdeki bazı tedbirleri bu duruma ters düşmez.⁹¹ Yani, kula düşen tedbir almaktır, takdir Allah'ındır. Dolayısıyla böyle bir kulun alacağı tedbir, tevekkülle çelişmez, aksine tevekkülün kendisidir.

Müellifimiz de tevekkülü kalbe ve zühde bağlayarak konuya açıklama getirmektedir. Ona göre tevekkül, zühd ile gerçekleşen bir durumdur. Zira yukarıda da belirtildiği gibi zâhid, ancak va'dedilenlere dayanıp güvenerek mevcûd şeylerde zühd sahibi olur. Zaten tevekkül, Allah'ın va'dine dayanıp güvenmektir. Bu güven sonucu tevekkül gerçekleşir.⁹² Bu durumda müellifimize göre tevekkül de zühd gibi takdire dayanıp güvenmeye bağlıdır. Zira takdire dayanıp güvenmeyen kişi, dünyaya karşı zâhid olmayacağı gibi, tevekkül sahibi de olamaz.

⁸⁷ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 301.

⁸⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 25b-26a.

⁸⁹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 659.

⁹⁰ Akot, *Tasavvufun 100'ü*, s. 162.

⁹¹ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 163.

⁹² Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 25b.

3.2.9. Rızâ

Râzı olmak, memnun olmak anlamına gelen rızâ, hükmün akışı altında kalbin sükûnet bulması demektir.⁹³ Yani Allah'tan gelen her şeye rızâ gösterip, Allah'ın irâdesine karşı gelmemek ve kabullenmektir. Mutasavvıflar, "Rızâ"yı makâmların en yükseği olarak görmüşlerdir.

Müellifimiz de "rıza"yı bu şekilde değerlendirmektedir. Ona göre makâmların en yükseği ve en faziletlisi rızâdır. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır. "*Ey huzûr içinde olan nefis! Sen ondan hoşnut, o da senden hoşnut olarak Rabbine dön.*"⁹⁴ Rızâ da, aynı zamanda samimi tevbenin bir neticesidir. Rızâ bu durumda tevbe ve sabır hâlleri ile makamlarını içinde cem etmiş olmaktadır.⁹⁵

3.3. Letâif

Letâif, latife kelimesinin çoğuludur. Kelime olarak, nâzik, ince ve şeffâf gibi manalara gelir. Hoş söz, espri ve şaka gibi manaları da ihtiva eder. Tasavvufî bir ıstılah olarak, insanın hakikatini oluşturan katmanlar için ifâde edilir. Rûhun mertebeleri veya katmanları anlamında da kullanılır.⁹⁶

Müellifimiz letâif meselesini, İmâm Rabbânî'den naklen ve özet bir şekilde aktarmaktadır. Buna göre insan, on letâiften oluşmaktadır. Bunlara "letâif-i âşere" de denir.⁹⁷ Bunlardan beşi emr âlemine, diğer beşi ise halk âlemine ait latîfelerdir.⁹⁸

Emr âleminin letâifi sırasıyla; kalb, rûh, sır, hafî ve ahfâdır. Bunların asılları, Arş'ın üstünde bulunur. Bunların aynı zamanda imkân âlemiyle de münâsebetleri vardır.

Halk âleminin letâifi ise; nefs, su, hava, ateş ve toprak (enâsir-i erbaa) tır.⁹⁹ Emr âlemine ait letâifden her birisine ait renkle beraber

⁹³ Ebû Nasr Serrâc et-Tûsî, *el-Lumâ'*, tahk.: Abdulhalîm Mahmud-Tâhâ Abdullakî, Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, Mısır, 1380/1960, s. 80; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 517; Bülent Akot, *Tasavvufun 200'ü*, OTTO, Ankara, ts., s. 134.

⁹⁴ Fecr, 89/27-28.

⁹⁵ Bkz.: Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 25b.

⁹⁶ Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, İnsan Yay., İstanbul, 2016, s. 55; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 395.

⁹⁷ Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 55.

⁹⁸ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 26b.

⁹⁹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 26b.

bir nûr ve ulu'l-azm Nebî'nin kademi altında bir seyr vardır. Buna göre kalb, Âdem (a.s.)'in kademi altında bulunur, nûru sarıdır, kırmızı olduğu da söylenmiştir. Rûh, Nûh (a.s.) ve İbrâhîm (a.s.)'in kademeleri altında, nûru kırmızıdır, sarı olduğu da söylenmiştir. Sır, Mûsâ (a.s.)'nin kademi altında, nûru ise beyazdır. Hafî, Îsâ (a.s.)'nin kademi altında bulunur ve nûru siyahtır. Ahfâ, Muhammed (s.a.v.)'in kademi altındadır ve nûru yeşildir.¹⁰⁰

Müellifimize göre kalb ve rûh latîfelerinin nûr renkleri hakkındaki ihtilaf, ya renklerin o an bir birine karışmalarından ya da o mâkâm sahibinin temyizdeki eksikliğinden kaynaklanmaktadır.¹⁰¹

Müellifimiz, buradan hareketle murâkebelere geçmekte ve konuyu uzun uzadıya anlatmaktaysa da biz çalışmamızın sınırlarını aşmamak için bunlara girmeyeceğiz.

3.4. Râbîta ve Hakîkati

Râbîta, Arapça'da iki şeyi bir birine bağlayan ip, rapteden ve ilgili manasına gelen bir kelimedir. Tasavvufî bir ıstılah olarak râbîta, mürîdin mürşîdiyle kalbî bağ kurup, onunla beraberlik hâlini kurumasıdır.¹⁰² Başka bir tanımla rabîta, mürşîdin hem yüzünü hem de ahlak ve davranışlarını (sûret ve sîretini) düşünmektir.¹⁰³

Müellifimize göre râbîta, ölü veya diri olan şeyhe kalbî bir bağ kurmaktır. Bu da Müceddidiye-i Nakşibendiyye Tarîkatı'nda önemli bir yere sahip olup, Kur'ân'a dayanır. Zira "*Ey imân edenler! Allah'tan ittika edin ve sâdik kimselerle beraber olun*"¹⁰⁴ âyeti, râbîtaya delâlet etmektedir. Nitekim Hoca Ubeydullah Ahrâr, bu âyet hakkında "*Sâdiklarla beraber olmak, onlarla sûreten veya manen beraber olmak demektir*" demiştir. Yine müellifimize göre "*Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı (Yûsuf da ona istek duyacaktı)*"¹⁰⁵ âyeti, müfessîrlerin cumhuruna göre bu konuya delâlet etmektedir. Buna göre Yûsuf

¹⁰⁰Şeyh Tâhâ, *Minhac*, vr. 27a.

¹⁰¹Şeyh Tâhâ, *Minhac*, vr. 27a.

¹⁰²Dilaver Selvi (vd.), *Rabîta ve Tevessül*, Umran Yay., İstanbul, 1994, s. 5; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri*, s. 507. Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend*, s. 315.

¹⁰³Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend*, s. 315.

¹⁰⁴Tevbe, 9/119

¹⁰⁵Yûsuf, 12/24.

(a.s.), üç defa gaybden gelen bir sesle uyarılmış, ancak, kendisini bu duygudan kurtaramamış, bunun üzerine babası Yakûb'un sûreti temessül etmiş ve Yakûb, Yûsûf'un göğsüne vurunca, Yûsuf bu duygudan kurtulabilmiştir. Müellifimiz bu durumu: “*Şüphesiz ki enbiyâ ve onların vârisi olan evliyâ büyüklerinin tasarrufu tartışılmaz bir gerçektir*”¹⁰⁶ sözleriyle izâh etmiştir.

Müellifimize göre asıl râbîta mürîdin, kâmil şeyhinin rûhaniyetini düşünüp ondan istimdatta bulunmasıdır. Böylece mürîd, gereksiz şeylerle uğraşmaktan kendisini kurtarmış olur. Zira kendisine iktida edilmiş olan şeyhin muhabbetine yapılan râbîta, kemâl dereceye ulaşmanın vâsıtasıdır. Büyükler, râbîtasız zikir, maksada ulaştırmaz demişlerdir. Ona göre; ezkâr, evrâd ve riyâzat olmasa da; sohbet âdâbı, şeyhe muhabbet ve teveccühü muhafaza etmek kaydıyla, tek başına râbîta, vusûl için kâfidir. Çünkü bu tarîkat, sahâbe-i kiram'ın yoludur. Nasıl ki sahâbenin, Resûlullah (s.a.v.) ile sohbeti, imân ve teslimiyet şartıyla, kemâlatın hâsil olması için yeterli idiye, bu tarîkatta bulunanların da şeyhe râbîtaları, (sohbet âdâbına riâyet şartıyla) evrâd, ezkâr ve riyâzat olmadan da vusûlun gerçekleşmesi için kâfidir.¹⁰⁷

Zira hadîste buyurulduğu gibi âlimler, enbiyânın vârisleridirler. Bu anlamda Nebî'nin sahabe üzerindeki manevî etkisi, Nebî'nin ölümlünden sonra vârisleri olan âlimlere/mürşîdlere geçer. Onlar da, sâdık kimseler olarak, sohbetlerinde bulunanlara etki ederler. “*Sâdıklarla beraber olun*” âyetini böyle anlamak gerekir. Eğer, âlim ve sâdık insanlarla beraber olmak, kişiye etki edip fayda sağlamıyorsa, o zaman onlarla beraber olmanın bir anlamı kalmaz. Sâdık kimsenin yanında bulunmak fayda sağlar, ama ondan ayrılınca faydası kalmaz denebilir. Râbîtanı tam da burada devreye giren bir metot olduğunu düşünüyoruz. Râbîta, sâdık kimsenin huzurundayken takınılan edep, âdâb ile elde edilen manevî faydanın, sâdık kimsenin yokluğunda da sürdürülmesini amaçlar. Râbîta metoduyla kişi, sâdık kimse yokken de sanki varmış gibi davranmayı öğrenir. Bu da ondaki faydayı, edeb ve âdâbı sürekli hâle getirir.

Dinimizde râbîta diye bir ibâdet yoktur, diyene biz, evet râbîta diye

¹⁰⁶Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 30b.

¹⁰⁷Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 31.

bir ibâdet yoktur. Zira çoğu sûfiye göre râbîta, sâlike fayda sağlayan bir yöntemdir, ibâdet değildir, deriz.¹⁰⁸ İbâdet değil, metod olduktan sonra problem kalmaz. Dine aykırı olmamak şartıyla şekli, yeri ve zamanı belirtilmemiş olan ibâdetlerde dahî, kişi herhangi bir metotla ibâdet etme özgürlüğüne sahiptir. Mesela bir öğretmen, tüm derslerin ilk beş dakikasını Kur'ân okumaya ayırıp derse öyle başlarsa (Dersi Fizik, kimya dahi olsa), hiç kimse ona dinde böyle bir ibâdet yoktur, senin bu yaptığın bidattır diyemez. Zira o öğretmenin yaptığı şey, yeni bir ibâdet uydurmak değil, en büyük zikir olan Kur'ânı (ki zikir, Kur'ân'ın emridir), her dersten önce okuma metodunu geliştirmek olmuş olur. Eğer öğretmen bu metotla öğrencilerinin dersi daha huzurlu dinlediklerini tespit etmiş ve buna inanıyorsa, bu ancak takdir edilir. Râbtaya da bu gözle bakıldığında mesele anlaşılacaktır, diye düşünüyoruz. Zira Allah, sâdiklarla olmamızı emretmiştir, biz de mümkün mertebe bu tür insanlarla beraber olmaya gayret ederiz. Ancak bu her zaman mümkün olmaz. O halde biz de o yokken de onu zihnen yanımızdaymış gibi düşünme metodunu geliştirirsek, bu yeni bir ibâdet uydurmak olmaz, ancak bir metod olur. Kaldı ki, âşık olan bir gencin sürekli (hatta namazda dahi) sevgilisini düşünüyor olması şirk olmaz. O halde, "*Ey imân edenler! Allah'tan ittika edin ve sâdik kimselerle beraber olun*"¹⁰⁹ âyetine binâen sâdik/mürşid yokken de onu zihnen düşünmek, onunla bir manevî bağ kurmak, şirk veya bidat olmamalı.

Ancak şunu da burada belirtmek durumundayız. Esas olan, râbitanın sıradan herkes tarafından yapılmamasıdır. Yani râbitayı, tasavvufî eğitimin başlarında ve bu işe kabiliyeti olanlar ile râbitanın mahiyetini bilenler yapmalı. Zira kalben doğrudan Allah'a yönelebilen kabiliyetteki bir sâlikin, râbitaya ihtiyacı olmadığı tasavvuf kaynaklarında belirtilmiştir.¹¹⁰ Bu da yukarıda ifâde etmeye çalıştığımız gibi, râbitanın bir metod olduğunu zaten göstermektedir. Aksi takdirde herkesin yapması mecburi olurdu.

Müellifimiz, Muhammed Ma'sûm'un *Mektûbat*'ından naklen râbitayı şu kısımlara ayırmaktadır:

¹⁰⁸ Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, ss, 317-318.

¹⁰⁹ Tevbe, 9/119

¹¹⁰ Tosun, *Bahâeddin Nakşibend*, ss, 316-318.

1. Evliyâya yapılan râbîta
2. Enbiyâya yapılan râbîta.

Evliyâya yapılan râbîta da; diri olan şeyhe yapılan râbîta ve ölmüş olan şeyhin rûhâniyetine yapılan râbîta olmak üzere iki kısma ayrılır.

Diri olan şeyhe yapılan râbîtanın dört şekli vardır.

1. Sâlik, şeyhini hayalinde düşünerek kalbine yönelir ve bu düşüncede fânî olup kayboluncaya kadar şeyhten feyz almaya devam eder.
2. Sâlik, şeyhin sûretini sağ omuz hizasında hayal ederek, omzundan kalbine doğru yönelir. Böylece şeyhin, omzundan kalbine doğru gelerek kalbine indiğini düşünür.

3. Sâlik, ikinci şıkta olduğu gibi yine şeyhini omuz hizasında tasavvur ederek şeyhin kalb güneşinden sâlikin kalbine doğru bir nûrun aktığını hayal eder. Böylece sâlik kalbini bu nûr için adeta bir kap hâline getirir ve bu nûrun yavaş yavaş çoğaldığını, kap hâline getirdiği kalbinin ise an be an bu nûr için genişlediğini mûlahaza eder.

4. Sâlik, şeyhini önünde düşünür ve şeyhin iki kaşı arasından çıkıp sâlikin iki kaşı arasına kadar uzanan bir nûr düşünür. Sâlikin bu mûlahazası, sâlik bu hâlinde fenâ buluncaya kadar devam eder.¹¹¹

Ölmüş olan şeyhin rûhâniyetine yapılan râbîtaya gelince, müellifimize göre bu da iki şekilde yapılır.

1. Sâlik, şeyhinin rûhâniyetininin yayılıp kendisini kaplayan bir nûr gibi mûlahaza ederek, kalbinin bu nûr içinde yok olup onunla birleştiğini hayal eder. Bu mûlahazada fânî oluncaya kadar bu durum devam eder.

2. Sâlik, şeyhinin rûhâniyetinden yayılan bu nûrun kalbine girdiğini mûlahaza ederek, kalbini bu nûrun boyasıyla boyayarak onda fânî olduğunu hayal eder.¹¹²

Enbiyâya yapılan râbîta da ikiye ayrılır. Bunlar da Peygamberimiz (s.a.v.)'e yapılan râbîta ile diğer enbiyâya yapılan râbîtadır. Peygamberimiz (s.a.v.)'e yapılan râbîta da iki şekildedir.

1. Peygamberimiz (s.a.v.)'e namazda yapılan râbîta: Bunun yeri, teşehhütte geçen “*es-selâmu aleyke eyyühe'n-Nebiyyu ve'r-rahmetullahi ve berekâtuhu*” kısmıdır. Namaz kılan sâlik, teşehhüdünü okuyup bu kısma

¹¹¹Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 31a-b.

¹¹²Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 31b.

geldiğinde, selâm verdiği Nebîmiz (s.a.v.)'in şemâilini kalbinde hazırmış ve bizzat ona selâm veriyormuş gibi hayal eder. Ancak namazda iken Nebîmiz (s.a.v.) dışında başka bir kimseyi düşünmek câiz değildir. Nebîmiz de sadece teşehhüde kendisine selâm verilen yerde düşünülür.

2. Peygamberimiz (s.a.v.)'e namaz dışında yapılan râbîta: Bu da iki şekilde olur:

1. Sâlik, Peygamber (s.a.v.) nûrunun tüm kâinatı sardığını hayal ederek şeyhi vasıtasıyla bu nûrdan istimdatta bulunur.

2. Sâlik, şeyhinin sûretini mûlahaza ederek, risâlet nûrûnun ve sırlarının şeyhi vasıtasıyla yayıldığını hayal eder. Ondandır istimdatta bulunmak ve şeyhinde fâni olmak suretiyle peygamberin hidâyet nûrlarından böylece feyz alır.¹¹³

3.5. Zikir

Müellifimiz, Müceddidiye-i Nakşibendiyye Tarîkatı'nda esas olan başlıca iki zikri detaylandırarak aktarmaktadır. Bu iki zikrin birincisi "İsm-i Zat", diğeri ise "Nefy isbât" zikridir.

Nakşibendiler, önce "Zât" ismiyle başlar, belli bir seviyeye geldikten sonra nefy isbât zikrine geçerler. Ancak seyr u sülûku esas alan diğer bazı tarîkatlarda nefy isbât zikriyle başlanır. Bu da yedi nefis mertebesinin her birinde ayrı bir zikir icrasıyla gerçekleşir. Bu sistemi ilk geliştiren ise İbrâhîm zâhid Gîlânî (öl.700/1301) olmuştur.¹¹⁴

1. İsm-i Zât zikri: O da ismi celâl (Allah) zikridir. Bu isim, tüm kemâl sıfatları cem eden bir isimdir. Bu zikrin yapılış şekli şöyledir: Zâkir, kibleye yönelip, istiğfarla birlikte teverrük denen oturmuş şekilde (sağ ayağını sol dizinin altından geçirip, sağ kalçası üzerine yapılan bir oturma biçimi) oturur. Bu şekilde oturduktan sonra dilini üst damağına yapıştırıp tüm gücüyle kalbine yönelip, edebini takınarak şeyhinin sûretini kalbinin karşısında mûlahaza eder. Bu oturmuş ve rûh hâlini gerçekleştiren zâkir, nefesini hapsedmeden kendi hâlinde bırakmak suretiyle (dili üst damağına yapışık olduğu hâlde) kalb lisânıyla lafzatullah'ı zikretmeye başlar. Bu zikir esnasında zâkir, sırf Zât'ı düşünmeli, onunla beraber

¹¹³Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 32a.

¹¹⁴Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 52.

başka hiç bir sıfâtı hatırına getirmemelidir. Bu, kalb safhasıdır ki, bunun yeri, sol memenin iki parmak kadar altıdır. Bu aynı zamanda hakikî kalbin tezahür yeridir. Buna “hakikatı câmia” da denir.¹¹⁵

Bu safhayı gerçekleştiren zâkir, şeyhinin işâretiyle himmetini rûh latîfesine yönelir. Bunun da tezahür yeri sağ meme altıdır. Burada da kalb safhasında yaptığı zikre devam eder. Daha sonra sır latîfesine yönelir. Sır latîfesinin tezahür yeri ise sol memenin iki parmak üstündedir. Bundan sonra aynı şekilde hafî latîfesine yönelir ki, bunun da tezâhür yeri sağ memenin iki parmak üstündedir. Sonra ahfâ latîfesine yönelir. Bunun da tezâhür yeri göğsün ortasıdır.¹¹⁶

Müellifimize göre böylece emr âlemine âit beş latîfenin tamamını zikre dâhil eden zâkir, bunun ardından halk âlemi latîfelerine yönelir. Burada da zâkir, önce nefs latîfesine, ardından dört anâsıra (su, toprak, hava, ateş) yönelir.¹¹⁷ Nefs ve anâsırın tezâhür yerleri ise di-mağdır. Zâkir böylece en üst seviyeye ulaşıp, tüm beden ve latîfeleri zikre dâhil etmiş olur. Tüm beden ve latîfelerin dâhil olduğu bu zikre, “zîkr-i sultânî” denir.¹¹⁸

2. Nefy isbat zikri: Bu zikir esnasında yine aynı şekilde zâkir, dilini üst damağına yapıştırıp, nefesini göbeği altına hapsetmek suretiyle başını kaldırarak “Lâ” der. Hemen ardından başını sağ omzuna doğru götürmek suretiyle “İlâhe” der ve hemen peşinde başını kalb hizasına getirerek kalb üzerine “İllallah” diyerek kalbin üzerine vurgu yapar. Öyle ki, zikrin eserinin tüm letâifte zuhûr etmesi amaçlanır. Böylece üç aşamada gerçekleşmiş olan bu zikirle tüm âfaki ve enfusî ma'bûdlar, hatta vehimlerde, akıllarda, keşf ve meşhûdlarda olan her şey, bu nefyin içine girerken; Hakk Ma'bûd olan Allah, isbât edilmiş olur.¹¹⁹

3.6. Kelimâtü'l-Kudsiyye

Müellifimizin kitabında değindiği konulardan birisi de Nakşiben-

¹¹⁵Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 32b.

¹¹⁶Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 32b.

¹¹⁷Dört anâsırdan oluşan latîfeye, “Latîfe-i kâlebiyye” denir. Bkz.: Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 55.

¹¹⁸Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 32a-33b; Ayrıca bkz.: Tosun, *İmâm-ı Rabbânî*, s. 55.

¹¹⁹Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 33a-b.

diyye Tarîkatı'nda kelimâtü'l-kudsiyye diye bilinen on bir esastır. Ona göre bu on bir esastan sekizi, Abdulhalik Guçdevânî tarafından, diğeri üçü ise, Bahâuddîn Nakşibend tarafından tespit edilmiştir. Ancak ilk dönem Nakşî metinlerinde ilk sekiz kâidenin Abdulhalik Guçdevânî tarafından belirlendiği kaydedilirken, son üç kâidenin kimin tarafından belirlendiği belirtilmemiştir. XIII/XIX. asır ve sonrasında yazılmış olan bazı kitaplarda son üç kâidenin Bahâuddîn Nakşibend tarafından ilâve edildiği belirtilmiştir.¹²⁰

Buna göre bu esâslardan; "Hûş der dem, nazar ber kadem, sefer der vatan, halvî der encümen, yâd kerd, bâz geşt, nigah daşt ve yâd daşt", Guçdevânî'ye aittir. Geriye kalan "vukûf-i kalbî, vukûf-i adedî ve vukûf-i zamânî" ise Bahâuddîn Nakşibend'e aittir.¹²¹

Söz konusu kâideleri birer birer ele alıp açıklayan müellifimiz, Farsça olan bu kâidelere verdiği manaları kısaca şöyle aktarmaktadır:

1. Hûş der dem: Sâlikin alıp verdiği nefesleri kontrol edip, her nefes alış verişte huzûr hâlini korumasıdır. Bu durumu, huzûru sürekli hâle gelinceye kadar sürdürmesidir. Bu anlatılan husûs, mübtedî sâlik içindir. Mütevasıt sâlik ise nefesini her gün an be an kontrol edip, içine gafletin girip girmediğini tespit etmesi şeklinde olur. Eğer bir an bile gaflette kaldığını tespit ederse hemen istiğfarda bulunup durumunu düzeltmelidir.

2. Nazar ber kadem: Sâlikin, kalkarken ve yürürken ayaklarına bakması; otururken de sağa sola iltifat etmeden nazarını önüne sabitlemesidir. Bu da aynı şekilde mübtedîler içindir. Müntehi kimseye gelince hangi nebînin kademi altındaysa onun hâl ve vakiatına bürünmesidir. Böylece o nebî ile münâsebet kurup, hakikatler hakikatinden bir cüz elde etmiş olur.

3. Sefer der vatan: Sâlikin beşerî olan bayağı sıfatlarından sıyrılıp, melekî olan şerefli sıfatlara doğru yolculuk etmesidir. Bu esnada sâlikin sürekli nefesini kontrol ederek, içinde Allah dışındaki şeylere karşı herhangi bir muhabbetin kalıp kalmadığını tespit etmesi gerekir. Eğer

¹²⁰ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı*, İnsan Yay., İstanbul, 2013, s. 334.

¹²¹ Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 54a.

mâsıvallahâ ait bir şey nefsinde kalmışsa hemen tevbe edip, amellerine yeniden başlamalıdır.

4. Halvet der encümen: Sâlikin tüm hâllerinde ve her anında kalbine ve kalbiyle Allah'a teveccüh etmesidir. Yani okurken, konuşurken, tedrisi esnasında, yerken, içerken, yürürken, kalkarken (zahiren bu işleri yaparken) kalben her daim Allah ile beraber olmasıdır.

5. Yâd kerd: Sâlikin, devamlı zikir hâlinde bulunmasıdır. Bu zikrin "Zât" veya nefy isbât" zikri olması arasında fark yoktur.

6. Bâz geşt: Zikir esnasında Allah'a yönelerek yaptığı zikirten, "İlâhî ente maksûdî ve rıdâke matlûbî" kelimesine geçmesidir. Bunu da üç veya beş defa söyler.

7. Nigah daşt: Sâlikin kalbi husûsunda sürekli mutayakız olması ve kalbine dışarıdan başka bir şeyin girmesine izin vermemesidir.

8. Yâd daşt: Sâlikin, lafız ve tahayyülden mücerred bir teveccüh ile sırf Zât'a yönelmesi hâlidir. Bu da ancak tam bir fenâ ve kâmil bir bekâ hâlinden sonra gerçekleşir.

9. Vukûf-i zamânî: İçinde bulunduğu zamanın farkında olmak.

10. Vukûf-i adedî: Sâlikin, nefy isbât zikrinde sayıya dikkat etmesidir.

11. Vukûf-i kalbî: Sâlikin kalbine teveccühü sürekli hâle getirmesidir.¹²²

Bu şekilde Nakşibendiyye Tarîkatı'nın on bir kâidesini kısaca özetleyip aktaran müellifiz, kaynaklarda bu on bir kâidenin dışında on ikinci bir kâideye de rastladığını söylemektedir. Bahs ettiği bu kâidenin de "Pend dâşt" yanî muhâsebe olduğunu belirtmektedir. Ona göre "Pend dâşt" yanî muhâsebe şu şekilde olur: Sâlik, iki namaz vakti arasında geçen süre için nefisini muhâsebeye çeker. Veya bu nefis muhâsesini, sabahtan uyku zamanına, uyku zamanından sabaha kadar olan kısmı içine alacak şekilde yapar. Eğer bu nefis muhâsesi sonunda vakitlerini sâlih ameller, faydalı zikirlerle geçirdiğini tespit ederse, buna kendisini muvafık kılan Allah'a şükreder. Eğer tersi olmuşsa istiğfarda bulunur ve amellerini düzeltir.¹²³

¹²²Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 53b-56a.

¹²³Şeyh Tâhâ, *Minhâc*, vr. 56a-b.

Sonuç

Şeyh Bahâuddin Tâhâ b. Abdurrahmân, XII/XVIII. Yüzyılda bu günkü Kuzey Irak sınırları içerisinde kalan İmâdiyye bölgesinde bulunan Yukarı Pervarî (Berwârî)'ye bağlı bir köy olan Mâî'de doğmuş ve bu bölgede yetişmiş önemli sûfi ve âlim şahsiyetlerdendir.

Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 1337/1917 olarak verilmişse de bu tarih doğru değildir. Zira Şeyh Tâhâ'nın, halifesi Şeyh Selim'e verdiği icâzetnâme, 1340/1921 tarihlidir. Bu da Şeyh Bahâuddîn Tâhâ'nın, söz konusu tarihten sonra vefât ettiğini göstermektedir. Ancak kesin vefât tarihi bilinmemektedir.

Şeyh Tahâ, Nakşibendiyye Tarîkatı'nın Hâlidîyye Kolu'na mensup olup, tarîkat şeyhi, Şeyh Muhammed Nuriddîn adındaki zâttır. Tarîkat silsilesi bu zât vasıtasıyla Hz. Ebûbekir'e ulaşmaktadır.

Âlim ve sûfi bir şahsiyet olduğunu öğrendiğimiz bu zât, kaynakların bildirdiğine göre önemli eserler de yazmıştır. Ancak bu eserlerin çoğu, birinci dünya savaşı şartlarında yok olmuş ve günümüze ulaşamamıştır. Bize ulaşabilen ve bir nüshası elimizde bulunan nâdir eserlerinden birisi de bu çalışmada tanıtmaya çalıştığımız, *Minhâcu makâsidi'l-ibrâr ve mi'râcu mevâridi'l-ahyâr* adlı tasavvufa dâir kitabıdır. Yazma hâlde bulunan bu eserin müstensihî belli değildir. Matbu hâli bulunmayan bu eserin bildiğimiz kadarıyla tek nüshası bizde bulunmaktadır.

Kitapta genel anlamda Hâlidîyye-i Mücedidîyye'nin esasları ele alınmış ve detaylı bilgiler verilmiştir. Altı maksâd (bölüm) ve bir hâtimededen müteşekkil bir eserdir.

Girişte müellifimiz, bu kitabın altı maksat ve bir hâtimededen oluştuğunu ve hâtime kısmında şeyhinin kerâmet ve hayatı hakkında bilgi verileceğini yazmışsa da, elimizdeki nushada hâtime bulunmamaktadır. Tahminimizce asıl nushada yer alan Hâtime, bu nushada sehven yazılmamıştır. Zira kitap normal seyri içerisinde altı maksadı yazdıktan sonra bitmekte ve herhangi bir kopukluk da görülmemektedir.

Kaynakça

- Akot, Bülent, *Tasavvufun 100'ü*, Otto Yay., Ankara, ts.
- _____, *Tasavvufun 200'ü*, Otto, Ankara, ts.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri&Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul, 2004.
- Hucvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *Keşfü'l Mahcûb*, ter. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 2010.
- İbrâhîm Mustafâ (ve öte), *el-Mu'cemü'l-vasît*, Çağrı Yay., İstanbul, 1989.
- İdiz, Ferzende, *İmâm Süyûtî ve Tasavvuf*, İlahiyat Yay., Ankara, 2015.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm, *er-Risâle*, tahk.: Ma'rûf Züreyk-Ali Abdulhamîd Ebu'l-Hayr, Dârü'l-Hayr, Beyrût, 1416/1995.
- Molla Câmî, Nureddin Abdurrahman b. Ahmed, *Nefahâtü'l-üns min hazarâti'l-Kuds*, trc. Lamiî Çelebî, Sad. Abdülkadir Akçiçek, Sağlam Kitabevi, İstanbul, 1981.
- Molla Tâhir Abdullah, *Hayâtü'l-emcâd mine'l-ulemâi'l-ekrâd*, Dâru İbn Hazm, 1436/2015.
- İmâm Rabbânî, *Mektûbât*, Dârü'ş-Şafaka, 1423/2002.
- _____, *Mektûbât*, ter. Abdülkadir Akçiçek, Merve Yay., İstanbul, ts.
- es-Selefi, Hamîd Abdulmecîd-ed-Dûskî, Tahsin İbrâhîm, *İkdü'l-cümân fi tarâcîmi'l-ulemâi ve'l-üdebâi'l-Kürd ve'l-mensûbine ilâ müdüin ve kurâ Kürdistân*, Mektebetü'l-Asâle ve't-Türâs, 1429/2008.
- Selvi, Dilaver (vd.), *Rabita ve Tevessül*, Umran Yay., İstanbul, 1994.
- Selvî, Dilaver, *Velâyet ve Kerâmet*, Hoşgörü Yay., İstanbul, 2012.
- Tâhâ, Şeyh Bahâuddîn, *Minhâcu makâsidi'l-ibrâr ve mi'râcu mevâridi'l-ahyâr*, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Merkez Ktp., Şeyh Selim Efendi Kitaplığı. (Nüshasının kopyası bizde mevcuttur).
- _____, *İcâzetnâme*, ts.
- Tosun, Necdet, *İmâm-ı Rabbânî*, İnsan yay., İstanbul, 2016.
- _____, *Bahâeddîn Nakşbend*, İnsan Yay., İstanbul, 2013.
- et-Tûsî, Ebû Nasr Serrâc, *el-Lumâ'*, tahk. Abdulhalîm Mahmud-Tâhâ Abdulkakî, Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, Mısır, 1380/1960.
- Uludağ, Süleyman, "Velî" *DİA*, İstanbul, 2013, c. XLIII.